

תלמיד-עולה שהפך למורה ושליח

ראיון עם אָגְרוֹ קסה, מורה ליהדות במתחמי הממתינים- לעלייה באתיופיה

איך הופכים מעולה - למורה ליהדות

- שלום, אגרו. אולי תספר תחילה קצת על עצמך...
- אני בן 44. נולדתי בגונדאר, עיר בצפון אתיופיה שבה חיים כ-200,000 איש. עליתי לארץ ב-1994, הייתי אז בן 24 וכבר נשוי. יחד אתי עלה אחי הבכור, הורי עלו מאוחר יותר. ילדי גדלו בארץ: בתי הבכורה היא בת 20, סיימה שירות לאומי של שנתיים, האמצעית בת 18, בשירות לאומי בתיכון טירת הכרמל, ובני בן ה-13 לומד ב'ישיבת הדרום' ברחובות.
- כשעלית לארץ ידעת עברית?
- ידעתי את הא"ב, לא יותר מזה. באתיופיה התחילו ללמד אותנו קצת עברית.
- כלומר, שאתה עצמך היית במתחם של הממתינים לעלייה?
- כן, הייתי ממש בין הראשונים במחנה באדיס אבבה, הייתי מס' 5 מתוך 3,000... עלינו טיפין-טיפין.
- וכשעלית, הלכת ללמוד באולפן?
- כן, הלכתי ללמוד באולפן נווה כרמל, שם היו גם כיתות אולפן מיוחדות לעולים מאתיופיה בעלי השכלה, ומאחר שהייתה לי השכלה תיכונית שובצתי בכיתה זו. גרנו שם בקרוואנים.
- ואיך הגעת להיות מורה?
- בשנה הראשונה, אחרי שסיימתי את הלימודים, עבדתי במפעל 'שיש אלוני' בצ'ק פוסט בחיפה. אחר כך 'התגייסתי' לעבודה של הוראת יהדות לעולי שארית יהודי אתיופיה ('פלאשמורה').
- איך זה קרה?
- הרב מנחם ולדמן הכיר אותי עוד מאתיופיה - שימשתי במחנה חזן ומורה לילדים; ריכזתי את לימודי היהדות. הוא שם לב שאני 'בולט' וגייס אותי למלאכה. הוא הדריך אותי. מה שידעתי על יהדות למדתי בכוחות עצמי. ארגון נאקוג', שטיפל בעליית יהודי אתיופיה, הביא אלינו אחד עשר ספרים על יהדות, שהוא דאג לתרגם לאמהרית. כלומר, שהייתה לרשותנו ספרייה כזאת.
- בכל זאת, איך הרגשת כשהציעו לך ללמד יהדות?
- באמת בהתחלה אמרתי: מי אני? בכל זאת, בסוף 1996, חזרתי לאתיופיה והתחלתי לעבוד במחנה של העולים באדיס אבבה ('במתחם'). מי ששלח אותי לרכז את לימודי היהדות היה האגף לחינוך מבוגרים במשרד החינוך. הייתי נוסע פעם או פעמיים בשנה לתקופה של חודש או חודשיים. במיוחד היו שולחים אותנו, אותי ועוד כמה חברים, לאתיופיה לתקופת החגים (ראש השנה, פסח). ב-1998 הייתה ועדת שרים שהחליטה להעלות את 'שארית יהודי אתיופיה' ולסגור את המחנה באדיס. אז התחילו להביא את אנשי ה'פאלשמורה' במספרים גדולים - לחצרות יסף

ולעוד אתרי קליטה כמו גבעת המטוס בירושלים. צריך היה לארגן אותם במתחמים שבהם הם נמצאו באתיופיה, להסביר להם את החיים בארץ, מה זה 'להיות יהודי'. אפשר לראות במתחם מין מתנ"ס. אנשי הפאלשמורה הבינו שהעניינים נעשים 'רציניים' והתחילו להגיע במספרים גדולים למתחם.

חיי פרך למען המועמדים-לעלייה

איך פיתחת את הפעילות שם?

- אחרי שהייתי שם שלושה חודשים, ה'סוכנות' לא לקחה אחריות לחיים במקום, ואז ביקשו ממני להישאר עוד כמה חודשים. רק באפריל 2011 ה'סוכנות' נעשתה אחראית לארגון החיים במתחם בגונדר, והמשכתי לעבוד תחת חסותם. בתחילה היינו שלושה שלימדו יהדות, ונגוסה אלאמו לימד עברית.¹ היו גם מורות ישראליות שבאו ללמד, בין השאר אשתו של הרב שי אברהם (מרים אברהם) מערד, שלימדה יהדות לנשים. כל חודשיים או שלושה חודשים הייתי חוזר לארץ, רואה את האישה והילדים, ואז שוב חוזר.

- נשמע לי חיים קשים... אהבת את החיים האלה?

- שאלה טובה... למען האמת, את העבודה אהבתי, אבל לעזוב את המשפחה לתקופות ארוכות - זה לא היה פשוט. עם זאת, הייתה לי מטרה. מה המטרה? היו יהודים טובים וצדיקים שגרים בתפוצות ובאו ולימדו אותנו, גייסו כסף ועזרו לנו. הבנתי שעכשיו הגיע התור שלי 'להחזיר להם טובה'. עשיתי את מה שעשיתי למען האחים שלי. ידעתי שהמשפחה שלי נמצאת בארץ, 'בידיים טובות'. לעומת זאת, האחים שלי, שעדיין באתיופיה, נמצאים במצוקה, ולכן הייתי מוכן לעזור. כך תרמתי את חלקי. ידעתי שבמה שאני עושה, בכך שאני מחנך את המועמדים-לעלייה לאהבת התורה, לאהבת עם ישראל וארץ ישראל, אני עוזר להעביר להם את העיקר שבתוכן היהדות שהם צריכים לסגל לעצמם. לא הייתה מטרה לעשות אותם ל'חרדים'.

יהודים אנוסים שנתרו למעשה ביהדותם

- אתה יכול להסביר לי מהו ארגון ה-Nacoej? מה המוטיבציה לפעילות שלהם?

- אפשר לומר שנאקוג' הוא הגואל של שארית יהדות אתיופיה, גם של היהודים שנשארו נאמנים ליהדות וגם של הפאלשמורה. צריך להבין מה זה פאלשמורה: אנחנו, בני הקהילה שהתנצרה לפני יותר ממאה שנה, הרגשנו את עצמנו תמיד יהודים. גם הסביבה גרמה לנו להרגיש כך. מבחינת ה'גויים' לא היה הבדל בין היהודים לבין היהודים שהתנצרו.

- איך הבדילו ביניכם לבין נוצרים רגילים?

- אולי לפי ה'שבטים'. היהודים שהתנצרו המשיכו לחיות בתוך קהילות סגורות, קראו לעצמם 'ביתא ישראל', התחננו בתוך הקהילה. כל אחד מה'שבט' הזה ראה את עצמו שייך לעם ישראל. כך ההורים שלנו חינכו אותנו.

- אז לשם מה הייתה ההתנצרות?

- זאת באמת שאלה חשובה. אני יודע שלהרבה ישראלים העניין הזה לא ברור. המלכים שמלכו

1 ראו ראיון עם נגוסה אלאמו, הד האולפן החדש, 99 (חורף תשע"ב).

באטיופיה מאז המאה הרביעית לספירה היו כולם נוצרים, ועקב כך הם רצו לחסל לגמרי את הדת היהודית באטיופיה. יהודים ששמרו מצוות חויבו להתנצר. נכון שלא כולם התנצרו, אבל היה לחץ אדיר בכיוון הזה, וזה גרם להתנצרות. הלחץ הזה בא לא רק מצד בית המלוכה אלא גם מבעלי האדמות. צריך להבין שעד שנות השישים של המאה העשרים, עד שעלה שלטון קומוניסטי (בראשות מנגיסטו), אטיופיה הייתה חברה פאודלית. רק כשעלה מנגיסטו לשלטון, הוא קבע שלכל אחד יש זכות לחלקת אדמה משלו, בלי קשר לדתו. עד אז, יהודי שרצה לקבל אדמה כדי לעבד אותה ולפרנס כך את משפחתו, היה נדרש להתנצר. לא רק חקלאים היו צריכים להתמודד עם הלחץ הזה, גם אומנים - אורגים, קדרים. מי שעשה כלי חרס, היה צריך לשלם בעד העפר שהוא השתמש בו. לכן, יהודים רבים נאלצו להתנצר. התהליך הזה קרה דווקא בחלקים העשירים יותר של אטיופיה, היכן שיש אדמות טובות (אזור אגם טאנה, דמביה ועוד). שם הייתה אוכלוסייה נוצרית גדולה יותר, ולכן גם הלחץ על היהודים שם להתנצר היה חזק יותר. היהודים העדיפו להשאיר את יהדותם בחושך. הם הלכו לכנסייה, אבל לא לקחו איתם את הילדים. כששאלתי אנשים מהפאלשמורה שהלכו לכנסייה איך הם הגדירו את עצמם, הם אמרו לי: הגדרתי את עצמי כיהודי; אבל גם אם הייתי מוותר על יהדותי, זה לא היה עוזר לי, כי ה'גויים' היו אומרים לי: אתה יהודי. גם הכפרים היו נפרדים - היה כפר יהודי וכפר נוצרי. הנישואים היו בין היהודים שהתנצרו, ואם אנשים לא מצאו בת-זוג מתאימה בכפר שלהם, הם חיפשו אותה בכפר יהודי אחר, לפעמים אפילו כפר רחוק מאוד. בעיני, זאת תופעה דומה ליהודים חילוניים, שלא מקיימים מצוות אבל נחשבים ליהודים.

- איך זה היה במשפחה שלך?

- תראה, אבא שלי היה מוציא את התנ"ך באמהרית וקורא. כשהיינו מתאספים בבית, הוא היה קורא לנו קצת מהתנ"ך, היה מספר לנו על השבת ועל הפסח, ואומר לנו: זה החג האמיתי שלנו.

- אם כך, למה קשה כל כך להבחין בקרב אלה שמוגיעים למחנות בין אנשים ממוצא יהודי למי שאינם ממוצא יהודי?

- אני חושב שאין בעיה להבחין, כי מי שלא שייך באמת ל'ביתא ישראל' לא יבוא בכלל למחנה, הוא לא יעזוב את האדמה שלו כדי לעלות לארץ. מי שלא שייך לקהילה, לא יעזוב את הכפר שלו. אולי זה לא כך אצל צעירים - הם יחפשו את מזלם גם בארץ אחרת. ודווקא הנוצרים אוהבים מאוד את ישראל. אדם שהיה חוזר מארץ ישראל היה נחשב לקדוש, היו מנשקים את הנעליים שלו, שדרכו על אדמת ישראל. לנצרות האתיופית אין אופי אנטישמי. השנאה שלהם כלפי היהודים באטיופיה נובעת מסיבות כלכליות - יש כאן מאבק על אדמות.

אופי החיים והלימודים במתחם

- כמה אנשים נמצאו במתחם? הלא מדובר באלפים! שניים-שלושה אנשים הצליחו ללמד את כולם?

- היו באמת אלפים, אבל האלפים האלה רק הגיעו כדי להתפלל. הלימודים ניתנו רק למי שכבר קיבל אישור עלייה. אז אנחנו, המורים, היינו מקבלים בכל פעם כמה עשרות. הייתה חלוקה בין כיתות גברים לכיתות נשים, אבל לא מסיבות דתיות אלא בגלל הצורך לטפל בילדים: בבוקר היו כיתות לנשים (עד 11:30), והגברים טיפלו בילדים בבית, ואחר הצהריים זה היה להיפך. כל מועמד לעלייה היה אמור לקבל, לפי התוכנית, 200 שעות של לימוד. כשקבוצה סיימה לקבל

200 שעות, היינו מתחילים ללמד קבוצה חדשה. לבית הכנסת היו מגיעים מאות. אחרי התפילה היו מקבלים 'דבר תורה', למשל על פרשת השבוע. הרב ולדמן היה מלמד באמצעות הטלפון; היה מדבר בטלפון בעברית, והיו מתרגמים את דבריו.

- אילו תכנים לימדת?

- לפני שנסענו לאתיופיה, הצטיידנו. קיבלנו נושאים - עיקרי אמונה, ברכות, תפילות, דיני כשרות, שמירת השבת, טהרת משפחה.

- הייתה לך דרך מיוחדת ללמד זאת?

- הדרך הייתה כמו שהתרגלנו ללמוד באתיופיה... הייתי מדבר בצורת הרצאה. לפעמים היינו עורכים דיון. הייתי מטיל בסוף היום עבודה על התלמידים, ולמחרת עושה איתם דיון על מה שהם שיננו בבית. הייתי שומע מהם מה הם הבינו.

- מה היה הידע הקודם שלהם? הם ידעו קרוא וכתוב? הם הכירו דברים ביהדות?

- רוב האנשים לא ידעו קרוא וכתוב באמהרית; 30 אחוז ידעו. גם מבחינת הידע ביהדות, היו שתי קבוצות - אלו שכבר שהו במתחם כמה שנים וכבר ידעו קצת והבינו עברית. לאחרים, שהגיעו מהכפרים, לא היה כל מושג. הערבוב שלהם בכיתה אחת גם הפריע וגם עזר: אלו שהבינו יותר הסבירו לאלו שלא הבינו; כשהתלמיד לא הבין אותי, חברו עזר לו. כל המערכת הלימודית הזאת היא קשה לאנשים, שהלא היא כרוכה בהמרת דת. יש בזה יסוד של הֶלֶם: התלמידים שואלים כל הזמן - למה עושים כך, למה זה אסור ולמה זה מותר. זה באמת החלק הקשה ביותר גם בשבילנו, המורים.

- אבל הכול נעשה בעל-פה, לא הייתה לכם אפשרות לעשות תרגילים כמו שמקובל בכיתה?

- כן, הכול בעל-פה. אבל היו מורים שהכינו חוברת של שאלות ותשובות. היה גם חומר באמהרית שצילמנו בשביל התלמידים שיודעים קרוא-וכתוב. את הברכות ביקשו מהם לדקלם יחד עם הילדים. אני עצמי חיברתי ספר ללימודי יהדות.

- מה היו הילדים עושים במשך היום?

- הילדים למדו בבית ספר יהודי, בצורה מסודרת, לפי תוכנית הלימודים של בית הספר האתיופי. אבל המיוחד בבית ספר כזה: למדו בו גם עברית ויהדות.

- האם היה שיתוף פעולה מסוג כלשהו בין המורים ליהדות למורים לעברית?

- כן. המורה לעברית היה משתמש במושגים שאנחנו כתבנו על הלוח והיה מתרגל את זה עם התלמידים. וגם המורים ליהדות עשו דבר דומה עם מה שלמדו בעברית (למשל, שמות הגוף). היינו גם מתאמים בינינו, משוחחים על מה שלימדנו ועל מה שאנחנו מתכוונים לעשות. לעתים גם מורה לימד מורה אחר - למשל, מושגים ביהדות שלא מוכרים לכולם.

- מה היה חלקו של האגף לחינוך מבוגרים בפעילות שעשיתם במחנה בגונדר?

- האגף לחינוך מבוגרים במשרד החינוך שלח מורים מטעמו לגונדר. אנחנו, שהיינו שליחיו, שימשנו שם מורים ויועצים למועמדים לעלייה, ובמשך שנתיים וחצי ניהלנו את המרכז הקהילתי. לדעתי, מורי האגף העניקו לאלפי מועמדים-לעלייה חינוך למופת, והחינוך הזה נתן בסיס לקליטתם של שארית יהודי אתיופיה בארץ. אני בעצמי רואה את ההבדלים של 'שמיים וארץ' בין העולים שהגיעו לארץ לפני שלוש שנים לבין העולים שמגיעים כעת. העולים שמגיעים בזמן האחרון כבר למדו יהדות ועברית, ובעקבות זאת הם א. עוברים את בית הדין לגיור ביתר קלות; ב. קליטתם בחברה הישראלית מהירה ומוצלחת יותר; ג. ניכר שהם מבינים את ההבדל בין התרבות הישראלית לתרבות האתיופית. לפי הבנתי, האגף לחינוך מבוגרים במשרד החינוך בנה גשר בין אחינו שעולים לארץ ישראל לבין העם בישראל.

ולסיום, מה מעשיך כיום?

- כאן בארץ אני מלמד פעמיים בשבוע לימודי יהדות באולפני גיור במחוז הדרום, מטעם האגף לחינוך מבוגרים. בבוקר התלמידים לומדים לימודי עברית רגילים (מ-8.30 עד 1), ופעמיים בשבוע הם לומדים כמה שעות יהדות - מ-2 עד 7 בערב. לומדים גברים ונשים, מבוגרים וצעירים
- גם כאלה שהגיעו בגיל 16 וכבר לא השתלבו במסגרת לימודים בארץ. הלימודים האלה הם בעצם הכנה לגיור. אחרי 11 חודש, הם הולכים להיבחן בבית-דין רבני.